

DEMCAT: un projecte de renovació i continuïtat per al *Diccionari enciclopèdic de medicina*

Oriol Ramis, Odette Viñas, Lídia Vázquez, M. Antònia Julià, Fèlix Bosch, Miquel Porta, Joan Sala, Judith Usall

Direcció editorial. Projecte DEMCAT. Barcelona.

Nota: el DEMCAT és un projecte conjunt de l'Institut d'Estudis Catalans, de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears, d'Enciclopèdia Catalana, SAU i del TERMCAT.

Oriol Ramis (OR), Odette Viñas (OV), Fèlix Bosch (FB), Miquel Porta (MP), Joan Sala (JS) i Judith Usall formen actualment la Direcció Editorial del Diccionari. OR i OV en són els codirectors actuals. Lídia Vázquez (LV) és la coordinadora general del Projecte DEMCAT i M. Antònia Julià (MAJ) és la coordinadora terminològica i responsable del projecte dins del TERMCAT.

Introducció

El passat 19 de maig de 2015, dins de la sessió de cloenda del curs de l'Acadèmia, vàrem presentar el projecte DEMCAT (Diccionari enciclopèdic de medicina en català), que esperem que esdevingui allò que el professor Màrius Foz esperava, és a dir, “la creació d’una estructura sòlida que assegurés la continuïtat del diccionari”¹. Es referia, és clar, al *Diccionari enciclopèdic de medicina* (DEM) que Oriol Casassas, primer, i ell i Joaquim Ramis després, dirigiren durant un llarg període de tres dècades, des de 1980. Per a nosaltres el DEMCAT és tant el projecte de continuïtat que us descrivim en aquest article com l’hereu renovat i actualitzat del *Diccionari enciclopèdic de medicina* (DEM), en tant que un producte nou. En aquest article en donem compte i també descrivim breument l’estructura organitzativa en què es basa tot aquest projecte.

Una mica d’història

Per entendre com hem arribat fins aquí val la pena recordar la cadena d’esdeveniments i d’obres que ens ha permès continuar utilitzant el català com a llengua científica i de treball en el món de les ciències de la salut.

Durant el primer terç del segle xx, fruit de la Renaixença i possiblement encara més del puixant Noucentisme, la utilització del català mèdic era ja una realitat, possiblement minoritària en termes demogràfics, però que demanava amb urgència una reflexió sobre com fixar-lo o com tractar els neologismes i els manlleus. No en coneixem gaire la història. Algú, un dia, l’haurà de fer. Conviniria esbrinar, per exemple, quins foren els contactes entre

els prohoms mèdics del moment que ja utilitzaven el català, “...els metges que tenen la sort de sentir la dignitat de la llengua pròpia”² i personatges com Pompeu Fabra, que va ser l’enginyer sistemàtic i incansable responsable de la fixació i consolidació de la llengua, o com el Dr. Manuel Corachan, que fou el redactor principal del primer *Diccionari de medicina*. Sabem que aquesta obra es digué així “perquè creiem que ja és hora de no haver d’anunciar que són escrits en català els llibres catalans”³, que fou editada en fascicles durant 5 o 6 anys i que es va completar el 1936 poc abans de l’inici de la Guerra Civil. Per tant, no se’n va poder fer la difusió que mereixia...

No fou fins al principi dels anys 70 del segle passat que algunes persones que havien conegut Corachan i la seva obra van tenir l’oportunitat de reprendre aquest fil de treball. El nom clau és el Dr. Josep Alsina i Bofill, i també altres persones de la generació següent, com els esmentats Drs. Oriol Casassas i Joaquim Ramis, i també Eduard Llauro, entre d’altres. Ells continuaren la tasca, en condicions molt precàries, en un moment en què ja es preveia que el llenguatge mèdic català podria ser utilitzat lliurement de nou. Van haver d’admetre que el diccionari de Corachan havia quedat depassat, mancat del lèxic aparegut en la revolució científica dels anys 40, 50 i 60. Aquests metges treballaren en l’edició del que acabà essent el *Vocabulari mèdic de l’Acadèmia*, el qual, amb un objectiu més limitat —fixar l’ortografia— jugà un paper important en la normalització del llenguatge mèdic català durant els anys de l’anomenada “Transició espanyola” (1976-1979) i els anys immediatament posteriors. Se’n feren tres edicions, el 1975, el 1979 i el 1987⁴.

Els anys 80 i 90, desaparegut ja el Dr. Alsina i Bofill —sense encara Internet i amb una informàtica a les beceroles, incapaç de gestionar eficientment un projecte d’aquestes característiques—, Casassas i els seus coetanis varen emprendre la tasca titànica de preparar manualment el voluminós i exhaustiu *Diccionari enciclopèdic de medicina* en les dues edicions en suport de paper, el 1990

Correspondència: Oriol Ramis
Societat Catalana Diccionari Enciclopèdic de Medicina
Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears
C/ Major de Can Caralleu, 1-7
08017 Barcelona
Adreça electrònica: noudemcat@gmail.com

i el 2000; hi va haver ampliacions posteriors: la primera abocada en un suport magnètic el 2005 i accessible en el lloc web d'Enciclopèdia Catalana des de 2002, i la segona, actualitzada estructuralment en una segona edició en línia (2012), disponible, en la data de publicació d'aquest article, en el web de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), al portal CIT⁵. Es tracta d'una obra magna, que recull unes 115.000 denominacions en català.

La història institucional d'aquests diccionaris tampoc no ha estat fàcil. Així, el diccionari Corachan fou promogut per l'Associació de Metges de Llengua Catalana, la qual no cal detallar com fou dissolta *manu militari* el 1939. Els vocabularis dels 70 foren una iniciativa de l'Acadèmia, sota l'autoritat lingüística indiscutida de l'IEC, que subsistia entre la clandestinitat i la tolerància de les autoritats. Quan Casassas, l'any 1980, des de l'Acadèmia, planteja la redacció del DEM ja cerca presentar-ho com una activitat conjunta entre l'Acadèmia i l'IEC, amb la complicitat activa de la Secció de Ciències Biològiques d'aquest darrer. Poc després es planteja la incorporació d'Enciclopèdia Catalana, en un moment en què aquesta es veu com l'única empresa editora amb capacitat financera per donar suport a una iniciativa d'aquest tipus.

Independentment, l'any 1985, una Generalitat encara molt jove i l'IEC creen el TERMCAT, el Centre de Terminologia de la llengua catalana, que ha treballat des de llavors de manera ininterrompuda i molt innovadora en virtualment tots els camps del coneixement i d'ús de la llengua en sectors especialitzats. L'any 2009, el TERMCAT col·labora per primer cop en el DEM i s'encarrega de la gestió terminològica de la segona edició en línia⁶. Cal tenir present que fins aquell moment el DEM s'havia construït manualment a partir de les redaccions de les entrades que feien directament els experts, sense un *arbre de camp* nocional que permetés la classificació temàtica dels conceptes i sense mecanismes de gestió terminològica que controlessin automàticament, per exemple, les remissions internes i l'homogeneïtat de la informació.

Anys més tard tot aquest recorregut institucional ha implicat assumir una complexitat organitzativa que ha costat d'articular operativament, malgrat la bona voluntat de tots els actors. Afortunadament, des de 2014 ha quedat establert que el DEMCAT pertanyerà a parts iguals a l'Institut d'Estudis Catalans, a l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears, a Enciclopèdia Catalana, SAU i al TERMCAT. Totes aquestes institucions deleguen l'execució i les actuacions en una Direcció Editorial que treballa coordinadament amb l'equip de treball dirigit pel TERMCAT, responsable de la tasca de gestió terminològica.

El creixement del Diccionari històric i els plans de renovació que tenim

El resum precedent, que vol sintetitzar aquesta llarga història, té el propòsit d'ajudar a entendre perquè l'obra ha tingut un creixement "orgànic". Aquest concepte de microeconomia⁷ es refereix sobretot al creixement d'una empresa pel seu propi esforç, sense recórrer gaire a compres, fusions o grans ampliacions de capital. El nostre Diccionari, des de 1930, ha tingut aquest creixement —inclosa una aturada "estacional" perllongada entre 1936 i 1971— a causa de l'empitjorament objectiu de les condicions polítiques per a l'ús de la llengua catalana.

Un dels avantatges del creixement orgànic en les empreses, en la natura i, en aquest cas, en el Diccionari és la resiliència que confereix. Així, l'obra s'ha pogut mantenir sense grans aportacions de capital i amb una estructura de despeses que farien somriure si compartíssim experiències amb responsables d'obres similars en altres cultures.

No obstant això, l'esmentada manera de fer ha tingut desavantatges també obvis. L'obra ha anat creixent desajustadament, amb diferències importants en el processament dels termes, amb manca d'homogeneïtat en el tractament terminològic, amb la coexistència de termes històrics no pertinents en el llenguatge científic actual, amb la manca (fins al 2011) d'un arbre de coneixement que doti el diccionari d'una estructura terminològica adequada i, finalment, sense mecanismes àgils que li hagin permès adaptar-se al constant dinamisme lèxic de la tasca assistencial i la recerca.

La cooperació amb el TERMCAT d'aquests darrers anys i la seva experiència en la gestió i el treball terminològics, demostrada ja en alguns diccionaris mèdics sectorials⁸, han estat elements clau per planificar la superació dels problemes esmentats; han permès endreçar aspectes que estaven pendents des de feia anys, com ara la migració i posterior adaptació de les dades digitals que contenia el DEM a una estructura de base de dades terminològica⁹ i la classificació temàtica aproximada de tots els seus termes.

En una base de dades terminològica cada fitxa s'articula entorn d'un únic concepte. Els camps d'informació que ha de contenir, de manera prototípica, són: denominacions en la llengua principal (incloent-hi els sinònims), denominacions en la resta de llengües d'equivalència considerades, categoria lèxica de les denominacions, àrea d'especialització, definició i notes⁶.

Per posar un exemple en xifres per a les persones poc avesades en terminologia: fins a la primera edició en línia del DEM hi havia una fitxa independent per a cada denominació, de manera que el nombre de fitxes (124.000) corresponia al nombre de noms recollits, superior al nombre real de conceptes inclosos en el diccionari. Un cop adaptades i reorganitzades les dades, ja preparades per al treball terminològic sistemàtic, en la data de redacció d'aquest ar-

ticle el diccionari de treball DEMCAT conté unes 70.000 fitxes (equivalents a conceptes) i 93.800 denominacions en català (de les quals 23.800 són, per tant, sinònims), així com 30.000 denominacions equivalents en altres llengües. A més a més, s'han etiquetat i segregat a part 6.000 fitxes relacionades amb epònims (és a dir, referides a noms de persones que anomenen algun signe, símptoma, malaltia, síndrome o característica anatòmica), així com 1.500 entrades etiquetades com a obsoletes o no pertinents.

El projecte DEMCAT aspira a continuar la tasca de posada al dia del lèxic mèdic i, per extensió, de tots els termes que s'utilitzen en la pràctica assistencial i de recerca en ciències de la salut. Una tasca apassionant i contínua a causa del progrés incessant del coneixement, en què convé combatre amb prudència el risc permanent de l'obsolescència.

Actualment es pot accedir al DEMCAT des del web www.demcat.cat i des del menú de diccionaris en línia del TERMCAT (www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/183/); esperem però que, cada cop més, diferents institucions disposin en els seus portals web i intranets d'enllaços cap a aquest recurs terminològic en permanent creixement.

El nostre pla de treball de renovació i actualització de l'obra avança en dos eixos:

- a) Cap a la revisió sistemàtica de cada especialitat mèdica, tal com les hem definit en l'arbre de camp.
- b) Cap a la correcció i revisió puntuals d'entrades i termes, encara que no estiguin inclosos en les especialitats que estem revisant sistemàticament; d'acord amb la planificació dissenyada, l'any 2015 vam engegar la revisió de la cirurgia general i digestiva, la immunologia, i la farmacologia i el lèxic relacionat amb la recerca de medicaments.

En el DEMCAT distingim entre els termes validats, els que estan en curs de treball, i les entrades procedents de la segona edició en línia del DEM (2012). En cada moment les persones usuàries podran saber si són davant una entrada amb informació del DEM històric (que pot ser vàlida en la majoria dels casos) o davant una entrada actualitzada, amb indicació del grau d'intervenció (termes validats, revisats, modificats o en procés de revisió) i l'any.

També convé esmentar que hem establert el Consell Científic, un òrgan de representació de totes les societats científiques mèdiques, perquè ens ajudin a prioritzar quines àrees del coneixement mèdic necessiten una intervenció terminològica més urgent. A més, per a cada especialitat hem constituït (i ho anem fent) un comitè científic que validi les definicions i resolgui els dubtes conceptuals que l'equip de treball terminològic va preparant sobre les entrades de cada especialitat.

Ja hem comentat que la tasca terminològica es fa mitjançant les eines digitals de la plataforma que utilitza el TERMCAT, especialment el GdT (gestor de dades terminològiques)⁹, però paral·lelament s'ha construït una

plataforma pròpia per al projecte (www.demcat.cat), la qual permet que els usuaris (a més d'accedir al Diccionari) prenguin protagonisme en la transformació d'aquesta obra mitjançant diversos canals de comunicació i que la comunitat DEMCAT tingui un lloc de debat amb el Consell Científic i els comitès de cada especialitat.

De moment, les vies habilitades són el correu electrònic (noudemcat@gmail.com), Twitter (@noudemcat) i Google+, però a mesura que avanci el projecte, valorarem la presència en altres xarxes i canals. Volem que els usuaris esdevinguin també els nostres informadors sobre nous mots i nous usos lèxics; confiem que podrem establir vies perquè ens facin arribar els dubtes i suggeriments que els sorgeixin en la utilització del català mèdic. D'aquesta manera alimentarem també la tasca que el TERMCAT duu a terme.

A més, s'ha posat a disposició dels usuaris/usuàries del DEMCAT un seguit de recursos lingüístics útils per als professionals, que potser costen de trobar o de conèixer; qui sap si, quan disposem de més recursos, podrem disseminar-ne de nous.

A banda d'això, el tronc del projecte DEMCAT donarà lloc a altres branques col·laterals de creixement, que contribuiran a eixamplar l'arbre del coneixement del projecte; pensem, per exemple, en un diccionari històric i un d'epònims, amb lèxic procedent de l'extens corpus del diccionari Corachan i de la primera edició del DEM.

La difusió

Avui, com sempre, un diccionari és una eina necessària però no suficient per garantir un bon funcionament de la llengua, en el nostre cas en l'àmbit especialitzat de les ciències de la vida i de la salut. Per això, un dels objectius del projecte DEMCAT és aconseguir que el corpus del diccionari s'incorpori de manera automàtica a la majoria de correctors ortogràfics i eines de tractament de textos que s'utilitzen en les estacions de treball del nostre sistema de salut. Comptem amb la confiança (i la cooperació) de moltes persones, dins i fora de l'Administració, però només aconseguirem implementar-ho si són aquests mateixos professionals, *que tenen la sort de sentir la dignitat de la llengua pròpia*, els qui col·laboren amb la seva exigència ferma a reivindicar-ho en el seus llocs de treball.

L'estructura del DEMCAT, el seu govern i pressupost

La propietat del Diccionari recau en les quatre entitats propietàries que hem esmentat abans, les quals deleguen en una Direcció Editorial la gestió del projecte. Actualment dos dels signants (OV i OR) n'assumim la codirecció, amb un equip format per la resta de signants. Tots aquests càrrecs són gratuïts i garanteixen l'expertesa tècnica i la coordinació amb la xarxa d'experts, majoritàriament de l'Aca-

dèmia, fet que permet validar les definicions renovades i els nous usos lingüístics.

A més, el TERMCAT posa a disposició una cap de projecte, coordinadora del treball terminològic (MAJ), i un equip de treball, format durant 2015 per tres terminòlogues i una becària, que han elaborat i revisat les denominacions i definicions que després són validades pels experts.

A banda, el projecte finança una coordinadora general (LV) que assegura la sinergia entre els diferents actors, manté el lloc web i els canals de Twitter i Google+ i promou la difusió del projecte, del Diccionari i d'altres eines, intentant col·laborar estretament amb altres institucions del país i persones que tenen tasques similars o complementàries.

Les fonts econòmiques que fins ara han contribuït a sostenir el projecte són: l'IEC, l'Acadèmia, el TERMCAT, el Departament de Salut i la Fundació Dr. Antoni Esteve; cal deixar clar, però, que el volum d'ingressos encara no cobreix el total de despeses, bo i que estem treballant per trobar noves formes de finançament, entre les quals hi ha el mecenatge, tant corporatiu com individual. El portal web disposa d'un apartat, *DEMCAT en xifres*, dins del menú Mecenatge, amb el detall d'ingressos i despeses.

Amb tot, el projecte és viable gràcies a l'ajut desinteressat de desenes d'especialistes que ofereixen el seu temps per revisar definicions i assessorar sobre nous mots i també, a la col·laboració dels usuaris del DEMCAT que ens fan arribar suggeriments, detecten errors i ens ho fan saber.

I, finalment, una qüestió de noms

Hem escollit el nom de DEMCAT per mantenir l'abreviació històrica de l'obra, que els usuaris han fet seva gràcies a l'ús: DEM és l'abreviació habitualment emprada per referir-se al *Diccionari enciclopèdic de medicina*.

L'any 2015, "medicina" pot semblar a algunes persones (usuàries i especialistes) un terme limitant davant del cada vegada més habitual "ciències de la salut" i del caràcter multidisciplinari de les intervencions en el sector de la salut; altres persones observen encertadament que "enciclopèdic" és un terme amb aires de caducitat.

Originàriament, Casassas li posà aquest nom perquè deia que "més enllà del camp estrictament científic, té aspiracions, voluntat d'esdeveniment cultural". I aquest autor també pensava que l'obra anava més enllà de la definició per introduir-hi allò que ara, menys poèticament, però més d'acord amb els estàndards terminològics en diem "notes pertinents". No cal dir que els buscadors com Google i d'altres recursos de la xarxa han revolucionat i han

donat un cop de mort a les enciclopèdies tal com les enteníem el 1980¹⁰, i que avui el significat "enciclopèdic" ha evolucionat i ha mutat gràcies a la tecnologia digital, que ha fet possible la compartició del coneixement i la creació de xarxes d'intel·ligència col·lectiva.

Però, vista la importància de les marques i les sigles —avui més que mai— hem mantingut en l'acrònim DEMCAT la sigla DEM. La raó és segurament la mateixa que fa, per exemple, que *The Lancet*, una publicació que dista molt de referir-se (només) a treballs quirúrgics, mantingui el seu nom de capçalera, nom que li va donar en fundar-la el cirurgià Thomas Wakley el 1823. Si l'anglès ha respectat Wakley, ens ha semblat adequat que el català respecti, ni que sigui com a reconeixement, Casassas i els seus col·laboradors. Altrament, pensem que preservar l'acrònim fa més visible l'enorme patrimoni lingüístic i científic de l'obra, i la seva continuïtat; creiem que preservant-lo ajudem l'obra perquè sigui reconeguda i apreciada, i perquè rebí els suports professional, social i econòmic que necessita i mereix.

Mantenir el nom històric de l'obra, integrant-lo en el nom actual, és una baula que ens uneix a la cadena d'un passat que ja no hi és, però sense el qual no seríem on som.

NOTES I REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Foz M. El Diccionari Enciclopèdic de Medicina després de l'any 2000. A: Ramis J, Foz M, Julià MA. La història del Diccionari Enciclopèdic de Medicina. *Annals de Medicina*. 2012;95(3):141-2.
2. Dr. Roig i Raventós saludant la revista *La Medicina Catalana*, citat per Oriol Casassas en el seu Prefaci marginal dins del *Diccionari enciclopèdic de medicina*. Barcelona: Enciclopèdia catalana; 2000.
3. Esmentat per O. Casassas en el seu Prefaci marginal (o.c.).
4. Ramis J. Antecedents del Diccionari Enciclopèdic de Medicina. A: Ramis J, Foz M, Julià MA. La història del Diccionari Enciclopèdic de Medicina. *Annals de Medicina*. 2012;95(3):138-41.
5. Diccionari Enciclopèdic de Medicina. <http://cit.iec.cat/obresx.asp?obra=DEM>. Accés el 25 de juliol de 2015.
6. Julià MA. La gestió terminològica de l'actualització del Diccionari Enciclopèdic de Medicina. A: Ramis J, Foz M, Julià MA. La història del Diccionari Enciclopèdic de Medicina. *Annals de Medicina*. 2009;95(3):142-4.
7. Organic growth. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Organic_growth. Accés el 25 de juliol de 2015.
8. TERMCAT. Diccionaris en línia. www.termcat.cat/ca/Diccionaris_En_Linia/. Diccionaris agrupats en l'apartat de ciències de la vida i de la salut del seu lloc web, inclòs el mateix Diccionari enciclopèdic de medicina (DEMCAT): Anatomia, Ciències de la salut, Cronicitat, Fàrmacs, Fisioteràpia, Homeopatia, Immunologia, Infermeria, Neurociència, Oftalmologia, Otorinolaringologia, Psiquiatria, Recerca clínica de medicaments, SIDA i Sinologia. Accés el 25 de juliol de 2015.
9. El programari gestor de dades terminològiques que utilitza el TERMCAT s'anomena GdT.
10. Porta M, ed. Preface. A: A dictionary of epidemiology. 6a ed. Nova York: Oxford University Press; 2014.